

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 19ΗΣ ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1995

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΜΑΝΟΥΣΟΥ ΜΑΝΟΥΣΑΚΑ

Ο ΘΕΡΜΟΣ ΦΙΛΟΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ
PAUL CLAUDEL
(1868 - 1955)

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΝΤΕΠΙΣΤΕΛΛΟΝΤΟΣ ΜΕΛΟΥΣ κ. ROGER MILLIEX

Ἡ σημερινή ὁμιλία βασίζεται κυρίως πάνω σ' ἓνα προσωπικό ντοκουμέντο πού χρονολογεῖται ἀπό τήν ἐποχή τῆς κατοχῆς στήν Ἀθήνα, μιὰ ἐποχή γεμάτη τρόμο καί φρίκη, ἀλλά καί ἀντιστασιακή ἔξαρση καί ἀκόμα ἀρκετές φορές πνευματική ἀνάταση. Πρόκειται γιά μιάν ἐπιστολή¹ πού, στίς 10 Δεκεμβρίου 1942, ἀπό τήν κατοικία του, τὸ Château de Brangues, μᾶς ἔστειλε ὁ Paul Claudel καί ὅπου, μέσα ἀπὸ ἐλάχιστες γραμμές, ἐκφράζεται ἡ θερμὴ του ἀφιέρωση στήν Ἑλλάδα, στήν Ἀρχαία ἀλλὰ καί στή Σύγχρονη Ἑλλάδα.

Ἀφορμὴ τῆς ἀλληλογραφίας στάθηκε μιὰ ἐπιθυμία τοῦ ἀκριβοῦ ἀείμνηστου μας φίλου ποιητῆ Τάκη Παπατζώνη, σὺν ἔμαθε ὅτι ὁ ὑποφαινόμενος κατεῖχε ἓνα μικρὸ κλωντελιανὸ θησαυρὸ: τὸ πολυγραφημένο κείμενο ἐνὸς τρόπου τινὰ ἀνέκδοτου πιά ἔργου τοῦ Γάλλου ποιητῆ: τοῦ καυτοῦ ἐρωτικοῦ δράματος Le Partage de Midi πού ἦταν ὁ κατευθεῖαν ἀπόηχος μιᾶς θυελλώδους ἀμαρτωλῆς περιπέτειας πού ὁ νεόκοπος καθολικὸς Paul Claudel εἶχε ζήσει μὲ μιὰ ὠραιότατη παντρεμένη Πολωνέζα, τέσσερα ὀλόκληρα χρόνια, ἀπὸ τὸ 1901 ἕσαμε τὸ 1904, στὸ Foutchéου τῆς Κίνας ὅπου εἶχε διοριστεῖ πρόξενος τῆς Γαλλίας. Τὸ ἔργο πού γράφτηκε τὸ 1905-1906,

---

1. Δημοσιεύτηκε στὸ πρωτότυπο στὸν τόμο «Hommage à la Grèce 1940-1944», Ἐκδόσεις Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Ἀθήνας, 1979, σελ. 40-41.

πρὶν παντρευτεῖ ὁ Claudel, καὶ τυπώθηκε σ' ἐλάχιστα ἀντίτυπα γιὰ μερικοὺς φίλους, ὁ ποιητὴς τὸ ἀπέσυρε κατόπιν, γιὰ ἔκδηλους προσωπικοὺς λόγους, ἀπ' ὅλα τὰ βιβλιοπωλεῖα καὶ ὅλες τὶς βιβλιοθῆκες. "Ὅμως μιὰ βιβλιοθήκη τοῦ Quartier Latin, ἡ γνωστὴ Sainte-Geneviève, διέφυγε τῇ λογοκρισίᾳ τοῦ μετανοιωμένου Χριστιανοῦ κι ἀπὸ ἓνα συμμαθητὴ μου τῆς Μασσαλίας¹, τότε φοιτητὴ τῆς École Normale Supérieure, εἶχα ἀποκτήσει ἓνα πολυγραφημένο ἀντίγραφο τοῦ ἀπαγορευμένου, ἀπόρρητου πιά ἔργου κι ἔτσι τὸ 1942 οἱ ἀκροατές μας τῆς ὁδοῦ Σίνα χαρήκανε μιὰ πολύτιμη, ἴσως παγκόσμια, πρεμιέρα τοῦ ἔργου τοῦ εἶχε, θυμᾶμαι, ἰδιαίτερη ἀπήχηση. Καὶ νὰ πού τώρα, ἀφοῦ περάσανε περίπου 40 χρόνια ἀπὸ τὸ ἀμαρτωλὸ ὀλίσημα, ὁ ποιητὴς, στὶς τελευταῖες γραμμὲς τῆς ἐπιστολῆς του, μοῦ δηλώνει ὅτι δὲν ἔχει ἀντίρρηση «ὁ φίλος σας Παπατζώνης νὰ πάρει τὴν ἄδεια πού ζητάει». Καὶ τὸ 1945 δημοσιεύεται στὴ Νέα Ἑστία ἡ ὠραία του μετάφραση τοῦ «Partage de Midi», μὲ τίτλο «Ὁ κλῆρος τοῦ μεσημεριοῦ».

Στὸν ἴδιο ἀξέχαστο φίλο χρωστάω καὶ ἓνα ἀκόμα μεγάλο πνευματικὸ προνόμιο, ὅταν, 10 χρόνια ἀργότερα, μὲ παρακάλεσε ὁ Τάκης Παπατζώνης νὰ μεταφέρω προφορικὰ στὸ γέρο ποιητὴ, στὴ Γαλλία, ἓνα δικό του μήνυμα πού εἶχε σχέση μὲ τὴν πρώτη παράσταση τοῦ «Εὐαγγελισμοῦ» (L'Annonce Faite à Marie) ἀπὸ τὸ θίασο τοῦ Ἑθνικοῦ Θεάτρου². Ἡ μοναδική, μὲ τὶς δύο σημασίες τῆς λέξης, ἐπίσκεψη πραγματοποιήθηκε, στὶς 8 Αὐγούστου τοῦ 1952, στὸ Brangues καὶ μοῦ ἔκανε τὴν ἐξαιρετικὴ τιμὴ ὁ ποιητὴς νὰ τῇ σημειώσει στὸ Ἡμερολόγιό του. Ἐπιφυλάσσομαι νὰ τῇ διηγηθῶ σύντομα, σ' ἄλλο βῆμα, ἐννοῶ τὶς στῆλες τῆς Νέας Ἑστίας ὅπου ἀναμένει τὴ διήγηση ἢ φιλοξενία τοῦ κυρίου Εὐάγγελου Μόσχου πού ἔχει ἰδιαίτερα ἀσχοληθεῖ χρόνια τώρα μὲ τὸ ἔργο τοῦ Γάλλου ποιητῆ.

"Ἄς γυρίσουμε ὅμως στὸ σῶμα τῆς ἐπιστολῆς: Ἀρχίζει ἔτσι: «Πολὸν μὲ συγκίνησε καὶ προκάλεσε τὸ ἐνδιαφέρον μου ἢ ἐπιστολή σας. Ξέρετε σὲ τί βαθμὸ ἀγαπᾶω τὴν Ἑλλάδα, τὴν πραγματικὴ Ἑλλάδα, πὸν ἔπαιξε ἓνα τόσο σημαντικὸ ρόλο στὴν καλλιτεχνική, πνευματικὴ καὶ θρησκευτικὴ μου διαμόρφωση». Ἄς προσέχουμε τὸ τελευταῖο κάπως ἀπροσδόκητο ἐπίθετο (religieuse).

Γιὰ τὴ θέση καὶ τὴ σημασία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδας στὸ ἔργο καὶ στὴν ἔμπνευση τοῦ Claudel, θ' ἀρκεστοῦμε σήμερα σὲ γρήγορες ἐπισημάνσεις, γιὰτὶ τὸ τεράστιο αὐτὸ

1. Τὸν ἀείμνηστο Adrien Benveniste.

2. Στις 2 Μαΐου 1952. Εἶχε προηγηθεῖ παράσταση τοῦ ἰδίου ἔργου ἀπὸ τὸ Γαλλικὸ θίασο τοῦ Jean Marchat στὸ Ἑθνικὸ Θεάτρο, στὶς 23 Μαΐου 1947.

θέμα θά σήκωνε μιὰ ὀλόκληρη διατριβή, διατριβή, πού ὅσο ξέρω, δὲν ἔγινε ἀκόμα καὶ εἰσηγοῦμαι σήμερα νὰ τὴν ἀναλάβει κάποιος γαλλομαθῆς Ἑλληνας ἐρευνητής.

Ὁ μαθητῆς Paul-Louis-Charles-Marie CLAUDEL ἔμαθε ἀρχαῖα ἑλληνικὰ στὸ Λύκειο, ἴσως πρῶτα στὴν ἐπαρχία, σίγουρα στὸ Λύκειο Louis Le Grand, στὸ Παρίσι. Ἀλλὰ ἔκανε, πολὺ πιὸ μετὰ, μόνος του, τὴν ἑλληνικὴ του μετεκπαίδευση, καθὼς τὸ γράφει τὸ 1912 στὸν André Gide, κακίζοντας τοὺς Γάλλους καθηγητῆς πού δὲν κάνανε τίποτα κυριολεκτικὰ, λέει, γιὰ νὰ κάνουν «αὐτὴ τὴν τεράστια καὶ θαυμαστὴ λογοτεχνία» (cette immense et merveilleuse littérature) πιὸ προσιτὴ στὸ πλατὺ γαλλικὸ κοινὸ (στὸ μεσοπόλεμο ὅμως ἐπανορθώθηκε τὸ κακό, μὲ τὶς γνωστὲς ὠραῖες διγλωσσες ἐκδόσεις τῶν Belles Lettres ἢ Guillaume Budé). Ἡ ἑλληνικὴ γραφὴ κιόλας ἔκδηλα τὸν μαγεύει, καὶ ζηλεύει τὸν André Suares πού τὴν καλλιγραφεῖ καλύτερα ἀπ' αὐτόν. Φαίνεται ἀπὸ τὸ *Ἡμερολόγιό* του ὅτι καὶ τὸ Εὐαγγέλιο ἔτυχε νὰ τὸ διαβάσει ἑλληνικά. Ὅσο γιὰ τὰ τσιτάτα του ἀπὸ Ἀρχαίους συγγραφεῖς εἶναι σχεδὸν πάντοτε σωστὰ τονισμένα.

Πέρα ἀπὸ τὴ γραφὴ, ἡ φαντασία τοῦ ποιητῆ, παίζει συχνὰ εἴτε μὲ συμβολικὴ εἴτε μὲ χριστιανικὴ διάθεση, μὲ τὴν ἀνεξάντλητὴ ἑλληνικὴ μυθολογία καὶ ἀκόμα τὴν ἐνοχλή πού ἡ μελέτῃ τῆς Βίβλου ἀποτελεῖ τὴν καθημερινὴ τροφή τοῦ χριστιανοῦ σχολιαστῆ, ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη ἴσαμε τὴν Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη.

Ἀποφασιστικὸ, πνευματικὸ καὶ καλλιτεχνικὸ ρόλο, σύμφωνα μὲ τὶς ὁμολογίες του, παίζανε δύο γίγαντες τῆς Ἀρχαιότητος: ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ὁ Αἰσχύλος. Στὸ φιλοσοφικὸ τομέα ὁ Ἀριστοτέλης πού τὸ ἔργο του «Μετὰ τὰ φυσικὰ» τοῦ ἔμαθε τὸν ὀρθὸ λόγον καὶ φυσικὰ τὸν ὀδήγησε στὸν κορυφαῖο Ἀριστοτελομαθῆ μεσαιωνικὸ φιλόσοφον καὶ θεολόγον Θωμᾶ τὸν Ἀκινάτη. Στὸν Αἰσχύλον, πού τὸν τοποθετεῖ ἀνάμεσα στοὺς τέσσερις δασκάλους του —μὲ τὸν Shakspeare, τὸν Dante, καὶ τὸν Dostoevski— βρῆκε ἓνα κλίμα μεγαλοσύνης καὶ προφητικῆς ἔξαρσης, μαζὶ μὲ μοναδικούς μετρικούς καὶ ἐκφραστικούς τρόπους.

Καὶ μιὰ πού οἱ Γάλλοι φιλόλογοι δὲν κάνανε τὴ δουλειά τους, ὡς ἐξ ὀρισμοῦ «μετακηνωτές», ὅπως θάλεγε ὁ Κοραῆς, τοῦ ἀρχαίου μηνύματος, ὁ πολίτης-διπλωμάτης ποιητῆς μας θά τὴν κάνει στὴ θέση τους: μεταφράζει διαδοχικὰ τὰ τρία δράματα τοῦ Αἰσχύλου: τὸν *Ἀγαμέμνονα* τὸ 1895, καὶ τὸ 1920, ὕστερα δηλαδὴ ἀπὸ 30 χρόνια, τὶς *Χοηφόρους* καὶ τὶς *Εὐμενίδες*.

Στὸν κόσμον τοῦ Αἰσχύλου εἶναι φανερό ὅτι ὁ Γάλλος χριστιανὸς ποιητῆς νοιώθει σὰν στὸ σπίτι του, καὶ στὸν θρησκευτικὸν τομέα. Σὲ μιὰ ἀνέκδοτη μελέτῃ γιὰ διδακτορικὴ διατριβή, στὴ Σορβόννη, πάνω στὸν ἑλληνικὸν κόσμον στὸ γαλλικὸ θέατρο 1900-1950, ἡ κ. Μαρία Ρεντζέρη εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μοῦ κοινοποιήσῃ τὸ κεφάλαιον σχετικὸ μὲ τὴν Ὁρέστεια τοῦ Claudel, ὅπου παραθέτει πειστικὰ παρα-

δείγματα για την χριστιανοποίηση της τριλογίας του Αισχύλου από το μεταφραστή του.

Ἡ οικειότητα πού νοιώθει ὁ Claudel μὲ τὸ δάσκαλό του Ἑλληνα τραγικὸ τοῦ ἐνέπνευσε τὸ τολμηρὸ σχέδιο νὰ συμπληρώσει αὐτὸς τὴν *Τριλογία* πού τὴν εἶχε διαδεχθεῖ ἕνα σατυρικὸ δράμα τὸ ὁποῖο χάθηκε καὶ μᾶς μένει μόνο ὁ τίτλος του «*Ὁ Πρωτεύς*». «*Ρέμβασε*», λέγει ὁ Claudel, *πάνω σ' αὐτὲς τὶς δύο συλλαβές*», καὶ τὸ 1922, στὴ Γερμανία, ὅπου ἔχει μετατεθεῖ ὡς γενικὸς πρόξενος, καὶ συνθέτει τὸν δικό του «*Proteus*» πού θὰ τὸν ξαναδουλέψει, καμμιά δεκαριά χρόνια ἀργότερα, ὄντας πρεσβευτῆς τότε στὴν Ἰαπωνία. Πρόκειται γιὰ ἕνα ἐκπληκτικὸ δίπρακτο ἔργο, ὅπου ὁ ποιητῆς παίξει μὲ τὸ γελοῖο δεσμώτη γέροντα Πρωτέα, μὲ σάτυρους καὶ φώκιες, μὲ τὸν Τρωικὸ πόλεμο, μὲ δύο πανομοιότυπες Ἑλένες, μὲ ἀστεῖα καὶ λογοπαίγνια, μὲ ἀναχρονισμοὺς: ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴ νύμφη, μὲ τὸ νόστιμο βοτανολογικὸ ὄνομα Brind d'Osier, κρασιὰ καὶ λαϊκὰ τραγούδια τῆς Γαλλίας, ὅλα αὐτὰ σὲ μιὰ πλωτὴ καὶ αἰωρούμενη Νάξο ἀυθαίρετα τοποθετημένη, καθὼς τὸ ὁμολογεῖ ὁ συγγραφέας, ἀνάμεσα Κρήτη καὶ Αἴγυπτο. Ἐνα ξέφρενο κέφι, δηλαδή, μὲ κάπου-κάπου λυρικές ἐξάρσεις, ὅπως καὶ στὸν Ἀριστοφάνη, ἕνας Ἀριστοφάνης ὅμως δίχως βωμολοχίες.

Μιὰ μέρα, στὴν προθήκη ἑνὸς βιβλιοπωλείου, ὁ Claudel παρατήρησε μιὰ ταινία πού τύλιγε ἕνα δικό του βιβλίο καὶ διάβασε πάνω στὴν ταινία «*Claudel ὁ κωμικὸς ποιητῆς*» (*Claudel poète comique*) καὶ ἐνθουσιάστηκε. Ἀλλὰ σὰν ἔσκυψε γιὰ νὰ δεῖ καλύτερα τὴν ἐπιγραφή, διάβασε «*Claudel ὁ κοσμικὸς ποιητῆς*» (*Claudel poète cosmique*) πού, ἀντὶ νὰ τὸν κολακίσει, τὸν ἀπογοήτεψε, τόση σημασία, καὶ στὴν καθημερινὴ ζωὴ του ἀκόμα, ἔδινε στὸ γέλιο, στὸ κωμικὸ στοιχεῖο, ἐξ οὗ αὐτὲς οἱ «*λυρικές φάρσες*» καθὼς τὶς ἀποκαλοῦσε.

Θὰ δοῦμε σὲ λίγο μιὰ τέτοια «*λυρική φάρσα*» παρμένη πάλι ἀπὸ ἕναν Ἀρχαῖο ἀλλὰ ἐφαρμοσμένη στὴ σημερινὴ Ἑλλάδα, στὴν Ἑλλάδα τοῦ 40-41.

Στὴν ἐπιστολὴ του στὸν André Gide πού ἀναφέραμε, ὁ Ἑλληνολάτρης μας διακήρυξε «*Πρέπει νὰ ξανάρθουμε σ' ἐπαφὴ μὲ τὴν Ἑλληνικὴ μας κληρονομιά (notre patrimoine grec), τὴν τόσο θαυμάσια ἀπὸ ἄποψη τῆς σκέψης, ὅσο καὶ ἀπὸ ἄποψη τῆς τέχνης*». Πιστεύει μάλιστα ὅτι «*μιὰ ἀπὸ τὶς ἀναμφισβήτητες αἰτίες τῆς ἀνωτερότητας τῆς ἀγγλικῆς ποίησης τὸν περασμένο αἰῶνα εἶναι ἡ βαθύτερη γνώση τῆς ἑλληνικῆς πού εἶχαν ἀνέκαθεν οἱ γείτονές μας*».

Τὸ φιλοσοφικὸ πλοῦτο τῆς ἑλληνικῆς κληρονομιάς τὸν γνώρισε ὁ Claudel ὄχι μόνο στὸν Ἀριστοτέλη, ἀλλὰ καὶ στὸν ἄλλο γίγαντα, τὸν Πλάτωνα, πού πάνω ἀπὸ 20 φορές ἀναφέρεται στὸ Ἡμερολόγιό του, ἰδίως γιὰ τὸν *Τίμαιο* καὶ τὸν *Θεαίτητο*. Ὁ ἴδιος ἔγραψε à la manière τοῦ Πλάτωνα ἕνα φιλοσοφικὸ διάλογο μὲ τίτλο «*Sous les remparts d' Athènes*» (*Κάτω ἀπὸ τὰ τεῖχη τῆς Ἀθήνας*), ὅπου ἕνας τυφλὸς

ξένος ἔρχεται στο «κλεινὸν ἄστν» νὰ προσκυνήσει τὸν τάφο ἑνὸς ἀνύπαρκτου σοφοῦ Ἑρμῆ, καθαρὴ ἐπινόηση τοῦ συγγραφέα, ἄλλη ἀπόδειξη τῆς ἐλευθερίας ποῦ νιώθει ἀπέναντι στὴν ἀρχαιότητα. Γιὰ τὴν καλλιτεχνικὴ κληρονομιά, ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Πίνδαρος προστέθηκαν γρήγορα στὸν Αἰσχύλο. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι ὁ Claudel ξεκινάει τὴν καθαρὰ ποιητικὴ του δημιουργία, τὸ 1900, στὸ Παρίσι, στὴν πρώτη ἀπ' τὶς Πέντε Μεγάλες Ὠδές, μ' ἓνα διθυραμβικὸ χαιρετισμὸ στὴν καθεμιὰ ἀπὸ τὶς ἑνέα Μοῦσες. Μόνο ποῦ ὅταν τὴν τελειώνει, τὸ 1901, στὴν Κίνα, ἡ Ἑρατώ — ὄνομα καὶ πράγμα— δὲν εἶναι ἄλλη ἀπ' τὸ ἔλκυστικὸ γυναικεῖο πρόσωπο μὲ τὴν ξανθιά κόμη ποῦ εἰσέβαλε στὴ ζωὴ του, πάνω σ' ἓνα μοιραῖο καράβι τῶν Messageries Maritimes καὶ βρίσκω συμβολικὴ αὐτὴ τὴν ἐνσάρκωση τῆς ἀρχαίας Μούσας στὸ περσι καὶ στὴ ζωὴ τοῦ ποιητῆ.

Αὐτά, πολὺ συνοπτικὰ δυστυχῶς, γιὰ τὴ λατρεία τοῦ ποιητῆ πρὸς τὴν «Ἁγία Ἑλλάδα», *La Sainte Grèce*, ὅπως τὴν ἀποκαλεῖ μὲ πανηγυρικὸ τόνο, στὸ τέλος τοῦ διαλόγου του «*Sous les remparts d'Athènes*».

Γιὰ τὸ μεσαιωνικὸ ἑλληνισμὸ, ὁ δογματικὸς συχνὰ φανατικὸς, καθολικὸς Claudel ἐκφράστηκε ἀρκετὲς φορὲς σκληρὰ καὶ ἄδικα, κυρίως βέβαια γιὰ τὴν περίοδο μετὰ τὸ σχίσμα τοῦ Φωτίου. Τὸ Βυζάντιο ὅμως τὸν τραβοῦσε καὶ τὸν βλέπουμε ν' ἀναφέρει μιὰ γνώμη τοῦ διάσημου Grabar στὸ βυζαντινὸ συνέδριο τοῦ 1948. Ὑπάρχει ὅμως μιὰ εἰδικὴ ρωσοβυζαντινὴ περίπτωση ὅπου ἔδειξε ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ σημερινὴ ὀρθόδοξη ἑλληνικὴ ζωὴ. Εἶχε μάθει ἀπὸ τὸ σοφὸ ἐπίσκοπο Louis Petit, ὅτι μιὰ «*Λειτουργία τῆς Ἁγίας Σκέπης*», σχετικὴ μὲ τὴν παγχιριστιανικὴ παράδοση τῆς «Παναγίας ποῦ κλαίει» ἐκδόθηκε τὸ 1869 στὴν Ἀθήνα, καὶ μᾶς λέει, τὸ 1951, ὅτι ἔγραψε στὸν ἀκάματο ἐρευνητὴ τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου, καὶ στυλοβάτη τούτης ἐδῶ τῆς Ἀκαδημίας, τὸν ἀείμνηστο καθηγητὴ Γιωργὸ Σωτηρίου, μὲ τὴν παράκληση νὰ βρεῖ αὐτὴ τὴ λειτουργία: ὁ Σωτηρίου τὴ βρῆκε κι ἔτσι τὸ αἶτημα τοῦ Claudel γεφύρωσε τὶς δύο Ἀκαδημίες καὶ μπήκαμε κιόλας στὴν περιοχὴ τοῦ Σύγχρονου Ἑλληνισμοῦ.

* * *

Ἄς γυρίσουμε λοιπὸν στὴν ἐπιστολὴ τοῦ 1942 γιὰ νὰ μοῦμε στὰ οἰκογενειακὰ τοῦ ποιητῆ, δηλαδὴ στὴ σημερινὴ Ἑλλάδα. Πραγματικὰ ἀμέσως μετὰ τὴ δῆλωσή του γιὰ τὸ χρέος του στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα, πρόσθετε «*Ἄλλωστε ἴσως ξέρετε ὅτι ἔχω συνάψει ἓνα οἰκογενειακὸ δεσμὸ, μ' αὐτὴ τὴν ἀγαπημένη χώρα, ἀφοῦ ὁ γιός μου ὁ Henri νυμφεύθηκε τὴν δεσποινίδα Χριστίνα Διπλαράκου*». (Πρόκειται

για τὸ τέταρτο παιδί τοῦ Claudel, θὰ ἔχει ἀκόμα, ἓνα πέμπτο καὶ τὰ πέντε αὐτὰ παι-
διὰ μὲ τὴ σειρά τους θὰ μιμηθοῦν τὸ τόσο ἀναπαραγωγικὸ παράδειγμά του καὶ θὰ
τοῦ δώσουν συνολικὰ 21 ἐγγόνια). Ὁ ἐλληνογαλλικὸς αὐτὸς δεσμὸς πραγματοποιή-
θηκε στὶς 29 Ἀπριλίου 1936. Τὴν ἐπίσημη Ἑλλάδα ἐκπροσώπησε στὴν τελετὴ ὁ
γνωστὸς Πρέσβης Νικόλαος Πολίτης. Ἀλλὰ λίγο προηγούμενα μιὰ ἄλλη Ἑλληνίδα
εἶχε μπεῖ στὸ οἰκογενειακὸ περιβάλλον : σὰν ἀρραβωνιάζεται ὁ Henri μὲ τὴν Χρι-
στίνα, στὶς 26 Ἰανουαρίου τῆς ἴδιας χρονιάς, σημειώνει ὁ Claudel ὅτι ἔτσι «γίνεται
ὁ γαμπρὸς» τοῦ Paul-Louis Weiller ποῦ δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸ σύζυγο τῆς Ἀλίκης
Διπλαράκου, ἀδελφῆς τῆς Χριστίνας καὶ τότε πασίγνωστης στὴν Ἑλλάδα καὶ ἔξω,
ὡς Μις Εὐρώπη 1930.

Ἀλλὰ σήμερα ἡ Ἀλίκη Διπλαράκου μᾶς ἐνδιαφέρει ἀπὸ μιὰν ἄλλη ἄποψη ποῦ
βέβαια ἔχει σχέση μὲ τὴν ὁμορφιά, ἀλλὰ μὲ τὴν καλλιτεχνικὴ δημιουργικὴ ὁμορφιά.
Στὸ Ἡμερολόγιό του καὶ μὲ ἡμερομηνία 14 Μαρτίου τοῦ 1936, ὁ ποιητὴς σημειώνει:
«Μελετήσαμε χοροὺς μὲ τὴν Ἀλίκη» καὶ λίγες γραμμὲς παρακάτω δηλώνει καθαρά:
«Ἔχω συνθέσει γιὰ τὴν Ἀλίκη μερικὰ μικρὰ πλαστικὰ ποιήματα» καὶ συμπλη-
ρώνει τὸν πρῶτο κατάλογο τῶν ποιημάτων μὲ ἄλλα ἀκόμα ὀνόματα. Γιὰ ἓνα ἀπ'
αὐτοὺς τοὺς τίτλους *«Le Jet de pierre»*, μᾶς πληροφόρησε ὁ ποιητὴς στὸ ἴδιο σὲ
μᾶς γράμμα του *«Ἐπίσης ἔχω στὰ χαρτιά μου ἓνα πλαστικὸ ποίημα μὲ τίτλο
«Le Jet de pierre» ποῦ πρόκειται νὰ τὸ ἐρμηνεύσουν οἱ δύο κουνιάδες μου¹ ταυ-
τόχρονα Σπαρτιάτισσες καὶ Ἀθηναῖες»*.

Πραγματικὰ ἡ μεγαλύτερη ἀπὸ τίς τέσσερις ἀδελφές, ἡ Νάντα τέως Κυριακή, ποῦ
ὁ ἴδιος ὁ Claudel τὴν πάντρεψε τὸ 1938 ὡς κουμπάρος σὲ δεῦτερο γάμο μὲ τὸν Ἀν-
δρέα Ροδοκανάκη ἀπὸ Ἑλληνικὴ οἰκογένεια τῆς Μασσαλίας, εἶχε κιόλας λάβει μέρος
σὲ πνευματικὲς ἐκδηλώσεις τοῦ ποιητῆ, λ.χ. μὲ ἀπαγγελίες ποιημάτων σὲ διαλέξεις
του. Τὸ 1941, ἡ Νάντα ἐτοιμαζότανε γιὰ νὰ παίξει τὸ ρόλο τῆς Ἰωάννας Ντ'
Ἄρκ στὸ ἔργο *Jeanne d'Arc au bûcher* (Ἡ Ἰωάννα Ντᾶρκ στὴν πυρά).

Τὸ *Jet de pierre* λοιπὸν, ποῦ ὑπάρχει στὰ ἄπαντα τοῦ ποιητῆ, ἀλλὰ εἶναι
σχεδὸν ἄγνωστο στὸ μεγάλο κοινό, *«πλαστικὴ σουίτα σὲ 11 κινήσεις»*, τὸ ἔχει γρά-
ψει ὁ Claudel τὸ '38 γιὰ τὴν Ἀθηναία Νάντα καὶ τὴν Σπαρτιάτισσα Ἀλίκη. Εἶναι
ἓνα θαυμάσιο μπαλέτο ὅλο ποίηση, μυστήριο καὶ χιοῦμορ, ἀρχαϊκὸ μαζὶ καὶ μοντέρ-
νο, ποῦ θὰ ἔξιζε νὰ παρουσιαστεῖ, ἀφοῦ, ὅσο βεβαιώνει ὁ Claudel, δὲν παίχτηκε ποτέ.

1. Ἀπὸ ἀπροσεξία ὁ ποιητὴς σημείωσε λάθος τὴ συγγένεια ποῦ μόνο μὲ τὴ νύφη του Χρι-
στίνα ἦταν ἄμεση.

Τὴν ὥρα τῆς ἱστορικῆς τραγωδίας βλέπουμε τὸν Claudel νὰ κάνει ἕνα πραγματικὸ ἀγώνα, μὲ ταξίδια κάθε τόσο στὸ Vichy ὅπου πάει νὰ δεῖ τὸν ἴδιο τὸν στρατάρχη Pétain, γιὰ νὰ συνηγορήσει γιὰ τὴν προσωπικὴ τύχη τοῦ Paul Louis Weiller, συζύγου τῆς Ἀλίκης ποὺ ἦταν Ἑβραῖος Ἀλσατικῆς καταγωγῆς καὶ ἀεροπόρος, μάλιστα ἥρωας τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου. Κι ἔτσι, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν οἰκογενειακὴ σχέση, καὶ τὴν ἐπιχειρηματικὴ συνεργασία (ὁ συνταξιούχος Claudel εἶχε μπεῖ στὴν ἑταιρεία ἀεροπορικῶν μηχανῶν Gnome Rhône), ἡ δοκιμασία ποὺ τὸ καθεστῶς τοῦ Vichy ἐπέβαλε στὸν Weiller —τοῦ ἀφαιρέσανε τὴ γαλλικὴ ἰθαγένεια καὶ κάνανε κατάσχεση στὴν περιουσία του— δὲν μπορούσε νὰ μὴ συγκινήσει τὸν Claudel— ποὺ ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά πονοῦσε τὸν Ἰουδαϊσμό καὶ τὸ ἀπόδειξε ἔμπρακτα τὴν ὥρα τῶν διωγμῶν καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη θαύμαζε τὴν ἀεροπορία ὡς μία ποιητικὴ τέχνη. Τελικά, ἀφοῦ τὰ διαβήματα στὸ Vichy στάθηκαν ἄκαρπα, ζήτησε ἀπὸ τὶς Ἑνωμένες Πολιτεῖες καὶ πέτυχε τὴν ἀναχώρηση τοῦ ζεύγους στὴν Ἀμερικὴ. Σ' αὐτὴ τὴ διαμάχη ἕνα ἐνδιαφέρον συμβάν. Ἐξοργισμένος καὶ ἀηδιασμένος ἀπὸ τὴν ἀδιάφορη συμπεριφορὰ τῶν συνεργατῶν τοῦ Στρατάρχη, εἰδικὰ τοῦ Ὑπουργοῦ Δικαιοσύνης Barthélemy, ἐπιστρατεύει τὴν ἑλληνομάθειά του, μὲ τρόπο μαχητικὸ καὶ κατακεραυνώνει τὸν ἀνάξιο Ὑπουργὸ μὲ τέσσερες στίχους τοῦ Ἀγαμέμνονα στὴ δική του μετάφραση: ἐκεῖ ποὺ ὁ Αἰσχύλος ἀποκλείει κάθε προστασία σ' αὐτὸν ποὺ κτυπάει ἀυθάδικα τὸ μεγάλο βωμὸ τῆς Δικαιοσύνης καὶ τὸν ἀφανίζει: «οὐ γὰρ ἔστιν ἑπαλξίς πλούτου πρὸς κόρον —ἀνδρὶ λακτίσαντι μέγαν Δίκας— βωμὸν εἰς ἀφάνειαν».

Ἄλλὰ ὁ πόλεμος θὰ χυπηήσει τώρα καὶ τὴν πατρίδα τῶν ἀγαπημένων του Ἑλληνίδων. Τὴν ἐπίθεση τῆς Ἰταλίας ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας ὁ Claudel τὴν παρακολουθεῖ ἀπὸ τὴν πρώτη ἡμέρα, μάλιστα ἀπὸ λάθος, τὴν τοποθετεῖ στὴν Κυριακὴ 27 Ὀκτωβρίου. Στις 11 Νοεμβρίου σημειώνει «*Ἀναγγέλλεται μιὰ ἑλληνικὴ νίκη πάνω στοὺς Ἰταλοὺς*» καὶ λίγο πάρα κάτω: «*Ἀπανωτὲς ἦττες των...* (γιὰ λόγους ἀβρότητας γιὰ τοὺς Λατίνους ἀδελφούς μας, κόβεται ἐδῶ ἕνα ὑβριστικὸ ἐπίθετο καὶ μιὰ γνωστὴ σατιρικὴ γαστρονομικὴ ὀνομασία), *στὴν Ἀλβανία καὶ στὸ Τάραντο*, καὶ σατιρίζει τὴν ἀλαζονεία τῶν φασιστῶν «*Βρίσκουν ἄραγε ἀκόμα ὅτι (στὰ Ἰταλικά ἢ φράση) «μιὰ μέρα λιονταριοῦ ἀξίζει περισσότερο ἀπὸ ἑκατὸ μέρες προβάτου;»*»

«30 Νοεμβρίου: *Ἑλληνικὲς νίκες πάνω στοὺς (πάλι τὸ ἀγενὲς ἐπίθετο) Ἰταλοὺς («Ἀπίστευτη χαρὰ» (immense joie), καὶ ἡ χαρὰ του εἶναι τόσο ἔντονη ποὺ τὸν σπρώχνει νὰ γράψει στὸ Παρίσι («γιὰ νὰ τὸν κοροϊδέψω»), λέει, σ' ἕνα γνωστὸ του Henri Bidou ποὺ γράφει στὸ Paris-Soir «μισητὰ καὶ γελοῖα στρατιωτικὰ ἄρθρα». 9 Δεκεμβρίου: «*Κατάληψη τοῦ Ἀργυρόκαστρον ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας*».*

9 Δεκεμβρίου - 6 Ιανουαρίου: Κοροϊδεύει τὸν ἰταλὸ σχολιαστὴ στὸ ραδιόφωνο πὺ προσπαθεῖ νὰ ἐξηγήσει τὶς ἀποτυχίες τῆς χώρας του καὶ συνεχίζει: «Οἱ Ἑλληες ἐλπίζουν κάθε μέρα νὰ πάρουν τὴ μικρὴ τους μαγιά ἀπὸ 200 αἰχμαλώτους.»

Ἄρχαξ Φεβρουαρίου, ὁ Claudel σημειώνει τὴ γενικὴ πανωλεθρία τῶν Ἰταλικῶν στρατευμάτων στὴν Λιβύη, στὴν Ἀβυσσηνία, Δωδεκάνησα καὶ Ἀλβανία καὶ εἶναι τώρα γεμάτος αἰσιοδοξία γιὰ τὴν ἔκβαση γενικὰ τοῦ πολέμου.

Ἀπὸ τὸν Ἀπρίλη ὅμως μὲ τὴ γερμανικὴ εἰσβολὴ ἀλλάζει τὸ σκηνικό. Σημειώνει ὁ Claudel τὴ γρήγορη προώθηση τῶν Boches, καθὼς τοὺς λέει, διαδοχικὰ στὴ Θεσσαλονίκη, Λαμία, Ἀθήνα, Πελοπόννησο, καὶ τέλος στὴ Μάχη τῆς Κρήτης.

Ὁ ποιητὴς μας δὲν ἀρκέστηκε ὅμως νὰ ἐκφράσει πλατωνικὰ στὸ Ἡμερολόγιό του τὸ θαυμασμό του πρὸς τὸ δοξασμένο στὴν Ἀλβανία ἑλληνικὸ στρατό. Ἐκανε καὶ μιὰ λογοτεχνικὴ πράξη ἀλληλεγγύης πὺ προοριζότανε γιὰ δημόσια παρουσίαση. Μᾶς τὸ πληροφορήσε, πάντα στὸ ἴδιο γράμμα, τὸ 1942, «Τὴν παραμονὴ τῆς γερμανικῆς ἐπέμβασης, ὕστερα ἀπὸ δικὴ του παράκληση, ἔστειλα στὸν ἐκπρόσωπο τῆς Ἑλλάδας στὸ Βισύ, ὡς συμμετοχὴ μου σὲ μιὰ ἀγαθοεργὴ ἐκδήλωση μιὰ διασκευὴ τοῦ Κύκλωπα τοῦ Εὐριπίδη. Μαντεύετε ποιὸς εἶναι ὁ Κύκλωπας». Ὁ νοῦς μας πῆγε βέβαια στὸν τόσο ἀλαζονικὸ Κύκλωπα τοῦ 1940 πὺ δὲν κατάφερε νὰ φάει τὴν Ἑλλάδα ὅπως τὸ εἶχε ὀρεξῆ, τὸ γελοιωδέστατο Μουσολίни.

Στὴν ἀπελευθέρωση σπεύσαμε νὰ βεβαιωθοῦμε γιὰ τὴν ταυτότητα τοῦ Κύκλωπα, ζητώντας ἀπὸ τὸν ποιητὴ νὰ μᾶς στείλει τὸ συμμαχικό του κείμενο¹. Μὲ πολὺ προθυμία ἔκανε τὸν κόπο καὶ τὸ ἀντέγραψε μὲ τὸ χέρι του, μὲ τὸ χοντρὸ χωριάτικο γραφικό του χαρακτήρα, βάζοντας καὶ χρώματα (τὸ μικρὸ ἀλλὰ σημαντικὸ αὐτὸ κειμήλιο τοῦ φιλελληνισμοῦ βρίσκεται τώρα, ἀνάμεσα σὲ τὸσους ἄλλους θησαυροὺς, στὸ Ἀρχεῖο ΕΛΙΑ τοῦ φίλου Μάνου Χαριτάτου).

Κι ἔτσι διαβάσανε τὸ ἀστεῖο λογοπαίγνιο πὺ εἶναι ὁ τίτλος τῆς σύντομης, πέντε-ἕξι σελίδων, ὄλο κέφι, φάρσας «Le Cyclope ou le doigt dans l'oeil». Ὁ ἀλησμόνητος ποιητὴς, Ἀκαδημαϊκὸς καὶ ἀδελφικός μας φίλος Νικηφόρος Βρεττάκος πὺ μετέφρασε τὸ ἐργάκι αὐτὸ καὶ δημοσιεύθηκε τὸ 1948 στὰ Ἐλεύθερα Γράμματα ἀπέδωσε κυριολεκτικὰ τὸν τίτλο «Ὁ Κύκλωπας ἢ τὸ δάκτυλο μέσα στὸ μάτι». Ἀλλὰ οἱ γαλλομαθεῖς ξέρουν τὴ λαϊκὴ παροιμιακὴ ἔκφραση «Se mettre le doigt dans l'oeil», πὺ σημαίνει κάνω λάθος —καὶ τερατῶδες τὸ λάθος πὺ κάνει ὁ μονό-

1. Τὸ πρωτότυπο δημοσιεύτηκε στὸν τιμητικὸ τόμο πὺ ἀναφέρθηκε πιὸ πάνω, στὴ συνέχεια τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Claudel γιὰ τὴν Ἑλλάδα 1940-1944 (σελ. 41-45).

φθαλμος Κύκλωπας— Μουσολίνι πού τυφλώνεται από τούς ναῦτες τοῦ Ὀδυσσεά, —“Οὐδείς”— δηλαδή από τόν άνώνυμο όμόψυχο έλληνικό λαό.

Ἱστορική σημασία είχε ή πληροφορία πού γράφτηκε από τόν Claudel στό Brangues: 3η Ἀπριλίου τοῦ 1941, δηλαδή τρεῖς μέρες άκριβῶς πρὶν τά συμμαχικά τῶν Ἱταλῶν Χιτλερικά στρατεύματα χτυπήσουνε τή Μακεδονία καί Θράκη.

Πρὶν τελειώσουμε, ἄς ἀναφέρουμε άκόμα μιὰ ἄλλη φιλελληνική χειρονομία τοῦ ποιητῆ μας, εἰρηνική αὐτή καί άκαδημαϊκή. Τό 1948 γίνεται μιὰ πρόταση Γάλλων διανοουμένων, στή Σουηδική Ἀκαδημία, ν' άπονεμηθεῖ τό Βραβεῖο Νόμπελ στόν Ἄγγελο Σικελιανό. Μερικές μεταφράσεις έργων τοῦ κορυφαίου Ἑλληνα ποιητῆ από τόν έμπνευσμένο διευθυντή μας Octave Merlier, καί τόν συνάδελφο μας τῆς κατοχῆς Robert Levesque τόν εἶχαν κάνει κάπως γνωστό στή Γαλλία. Ἐ, λοιπόν ὡς μέλος, από τό 1935, τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας, ὁ Paul Claudel πρῶτος, ύπογράφει τήν πρόταση γιά τή βράβευση από τή Σουηδική Ἀκαδημία, τοῦ Σικελιανοῦ. Ὁ φλογερός καθολικός καί στόν πολιτικό τομέα μᾶλλον συντηρητικός καί άντιδραστικός, ὁ φανατικά άντικομμουνιστής Paul Claudel δέν άκουσε μερικούς κακόβουλους Ἑλληνες πού εἶχαν κατηγορήσει τόν Ἄγγελο Σικελιανό ὡς άριστερό καί συνοδοιπόρο. Στήν έκλογή τοῦ Γάλλου διανοοῦμένου βαραίνοντα λόγο εἶχαν ή λατρεία του πρὸς τήν ποίηση καί ή θερμή του άγάπη πρὸς τή Σύγχρονη Ἑλλάδα.

* * *

Στις 23 τοῦ Φλεβάρη τοῦ 1955, ὁ σχεδόν 87 χρονῶν, δημιουργός καί άγωνιστής Paul Claudel άφήνει τοῦτον τόν κόσμο, πλήρης ἡμερῶν, άπογόνων καί έργων. Στήν άρχή τῆς χρονιάς εἶχε συνειδητοποιήσει ὅτι μπῆκε στόν τελευταῖο σταθμό, γράφοντας μέ μαῦρο χιοῦμορ: «Ὁ θάνατος εἶναι μιὰ δυσάρεστη διαδικασία, αλλά ὅλοι οἱ ὑποψήφιοι εἰσάγονται» (La mort est une formalité désagréable, mais tous les candidats sont reçus). Πρὶν φτάσει στή δυσάρεστη (αδιαδικασία) γεύτηκε άκόμα μιὰ μεγάλη καλλιτεχνική χαρά. «Ὁ Ἐθαγγελισμός» —πού τό θέμα, από τήν πρώτη μορφή τῆς Jeune Fille Violaine τό 1929¹, τόν άπασχόλησε, κατά διαστήματα, 64 ὀλόκληρα χρόνια— παίζεσαι μέ μεγάλη έπιτυχία στό Γαλλικό Θέατρο καί πέντε

1. Οἱ Ἀθηναῖοι θεατές τή χαρήκανε μέ τόν τίτλο «Ἡ θυσία», στις 7 Νοεμβρίου τοῦ 1944, στό θέατρο Πάνθεον, μέ τό θίασο Μανωλίδου - Ἀρώνη - Χόρν, σέ μετάφραση Στάθη Σπηλιωτοπούλου καί σκηνοθεσία τοῦ Γιάννη Σαμαντίδη καί αποτέλεσε ή παράσταση τήν πρώτη δημόσια πνευματική Ἑλληνογαλλική έπανασύνδεση μετά τόν πόλεμο. Παρῶν ὁ άμέσως πρῶτος εκπρόσωπος τῆς άπελευθερωμένης Γαλλίας, ὁ πρέσβης καί πνευματικός ἄνθρωπος, ὁ άζέχαστος Jeaα Baelen.

μέρες πριν από το θάνατό του ο γερο-ποιητής προσφέρει στο σπίτι του champagne στους ήθοποιούς τῆς Annonce Faite à Marie. Καί νά πού θά τοῦ λείψουν ἐλάχιστες μέρες μόνο για νά χαρεῖ μιὰ δεύτερη θεατρική ἀκόμα ἱκανοποίηση. Ξαναπιάστηκε μέ τόν Πρωτέα του, ἔγραψε τόν Πρόλογο, στίς 2 Φεβρουαρίου συνεργάστηκε μέ μιὰ ἠθοποιό καί τὸ σκηνοθέτη, ἀρχίσανε οἱ πρόβες, ἀλλά, σάν σηκώθηκε ἡ αὐλαία στήν Comédie de Paris, ἀρχές Μαρτίου, ὁ συγγραφέας τοῦ Πρωτέα λείπει για πάντα ἀπό τήν αἴθουσα.

Προηγούμενα ὁ ἄρρωστος Paul Claudel, ἀφοῦ σημείωσε («ἀϋπνία») για τή νύχτα τῆς εἰκοστῆς τρίτης Ἰανουαρίου, ἔγραψε ἀπό κάτω ἕνα μικρὸ ποιηματάκι ὅπου, μέ μιὰ σχεδὸν παιδική ἀφέλεια, καί κάποιο παράπονο, ἀλλά καί μέ μιὰ ἐπιμονή ἀποφασιστικότητα, μᾶς ἀποχαιρετοῦσε για πάντα:

*Madame, votre serviteur,
Vous en haut et lui tout en bas,
Voyez-le qui ne dort pas
Et qui a bien mal au coeur
Alors pour un petit quart d'heure
Prêtez-lui au fond de l'abime
Un ange minimissime.*

*Plus de goût pour la nourriture!
Plus d'intérêt pour la nature!
Malgré tout obstinément
En dépit des médicaments
L'esprit se débat et dure.
Claudel est encore vivant.
Capable d'un peu de vent.*

Δὲν εἶναι χαρακτηριστικὸ τὸ ὅτι ἡ λίγη «ἀναπνοή» (un peu de vent) πού τοῦ ἔμεινε, στοῦ κατώφλι τῆς σαρκικῆς του ἐξαφάνισης, τὴν ἀφιέρωσε συμβολικά στή διπλή του ἔμπνευση: μέ τὴν Annonce Faite à Marie, δηλαδή στήν ἀκλόνητή του πίστη στίς ὑπερφυσικὲς δυνάμεις, μέσα στὰ πλαίσια τῆς χωριάτικῆς του προέλευσης καί παράδοσης καί ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἔστω καί μέσω ἐνὸς ἀνύπαρκτου ἔργου τοῦ Αἰσχύλου, μιᾶς «λυρική φάρσα», στή μόνιμή του λατρεία πρὸς τὸ Ἁρχαῖο Ἑλληνικὸ Μεγαλεῖο;

R E S U M É

Ce bref hommage rendu à la mémoire du grand poète Paul CLAUDEL, à l'occasion du 40e anniversaire de sa mort, s'appuie sur une lettre personnelle adressée de France, en 1942, par l'écrivain, à l'orateur, à propos de son oeuvre LE PARTAGE DE MIDI. Claudel y évoquait d'une part sa dette spirituelle, y compris religieuse, à l'égard de la Grèce Antique et d'autre part ses liens familiaux avec «ce cher pays», à travers la famille Diplarakos.

L'exposé souligne la fonction cardinale exercée par ARISTOTE et ESCHYLE —qu'il a traduit— dans la formation de la pensée et de l'art de CLAUDEL, sans oublier ses autres maîtres HOMERE, PINDARE et PLATON.

Par ailleurs le poète eut l'occasion de collaborer directement, sur le plan artistique et littéraire, avec deux des quatre soeurs DIPLARAKOS: NADA et ALIKI (Miss Europe 1930).

Les victoires de l'armée grecque, en 1940-1941, sur le front d'Albanie transportent d'enthousiasme l'ami de la Grèce Moderne et il compose en 1941, trois jours avant l'attaque allemande contre la Grèce, un sketch satirique, à la manière d'Euripide, intitulé «LE CYCLOPE OU LE DOIGT DANS L'OEIL» ridiculisant le dictateur fasciste. En 1948 il s'efforce, mais en vain, d'être le parrain du grand poète grec SIKELIANOS pour le prix Nobel. Quand Claudel disparaît, à l'âge de 87 ans, la Comédie Française est prête à monter son PROTEE, ultime affirmation créatrice de sa fidélité à «notre patrimoine grec».